

NEZÁVISLÉ KULTÚRNE CENTRÁ A IDENTITA MESTA

Peter Lényi

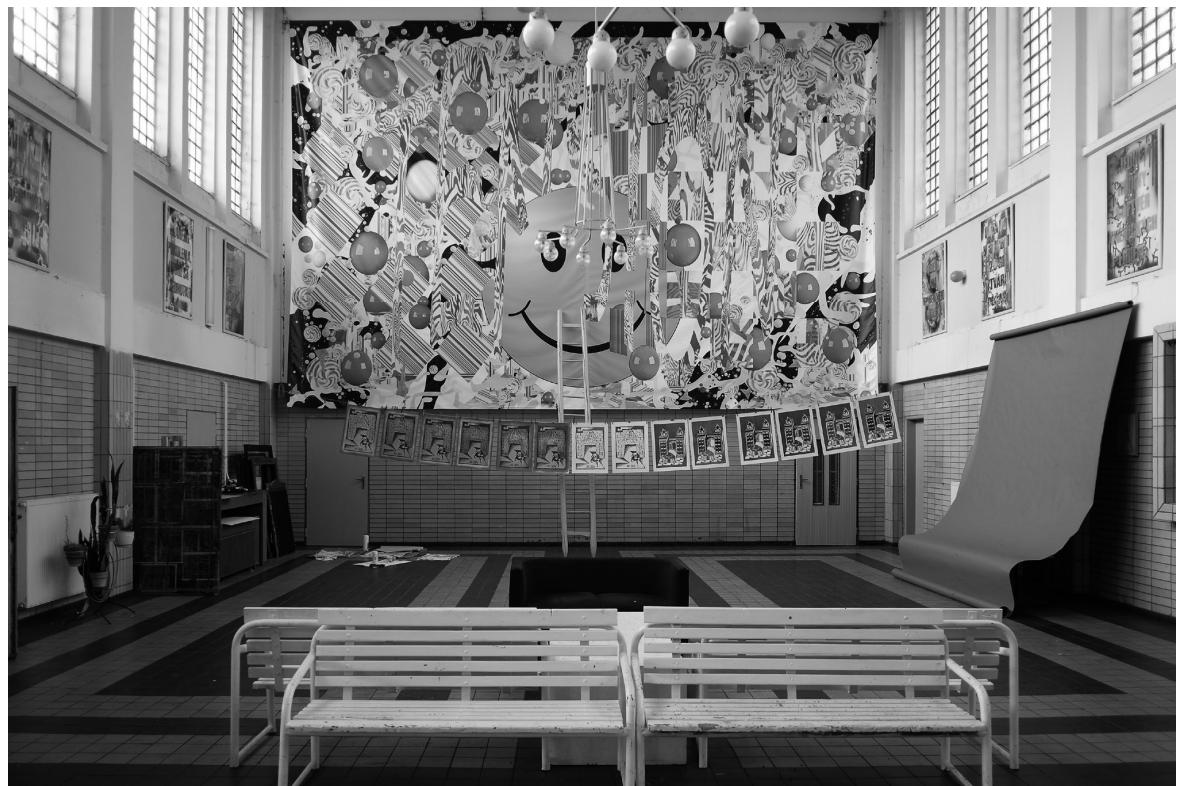
1 Nástupište 1–12, podchod v Topoľčanoch spájajúci železničnú a autobusovú stanicu a centrum mesta – kultúrny priestor v rekonštruovanom obchode.
Autori návrhu: 2021 architekti. Foto: Peter Lényi, 2015.

Prvotným impulzom pre tento text bolo moje dlhodobé osobné pozorovanie a na základe toho presvedčenie, že človekom vytvorená časť prostredia, v ktorom žijeme, pomaly, ale neustále stráca identitu. Novopostavené je väčšinou len priemer z priemeru, bez akejkolvek ambície experimentovať, riskovať, staré mizne a keď už nie je rovno búrané, tak sa naň aspoň zabúda, detské ihriská sú vyberané z katalógu, sochy sa kupujú v bau-maxe, tehlové fasády a kamenné obklady sa prekrývajú polystyrénom. Historické sa stáva sentimentálnym, prevažujúca kultúra je do okola recyklovaný artikel, ktorý sa importuje len v prípade kladného ohlasu testovacieho publiku. V tejto distopii charakteru a identity o to väčšmi vyniknú pokusy reálne tvoriť a rozmyšľať o aktuálne. V okruhu ľudí, ktorého som súčasťou, existuje určitá viera, že nezávislé kultúrne centrá by mohli byť jedným z miest, kde vzniká naozaj súčasná,

naozaj nová kultúra. So zmyslom, hľadajúca odpovede na otázky, ktoré sú pre nás aktuálne. Je tu nádej, že to môže fungovať, keďže práve v týchto centrách sa koncentruje nová tvorba, ktorá by mala znamenať posun. Nepokladám za náhodu, že v čase, keď vo verejnom priestore v Banskej Bystrici nie je možné nájsť miesto pre pamätník disidenta Jána Langoša, podarí sa to práve v kultúrnom centre Záhrada. Nepokladám za náhodu, že práve tu náhodne stretávam v kaviarni architekta, organizátora diskusií a režisérku, aktivistku a komunálnu političku.

Koolhaasov text Generické mesto¹ bol vydaný v rámci knihy *S,M,L,XL* v roku 1995, teda pred dvadsiatimi rokmi. Koolhaas v ňom predstavuje mesto, ktoré je najviše obecnejším opakováním iných, je nositeľom ne-identity (ešte aj tie časti, ktoré sa prezentujú, ako miesta s charakterom – 42nd street a podobne, sú v skutočnosti replikami alebo

prehnanou reprezentáciou seba samých, v mierne odlišnej forme sú v každom meste), predáva ju ako biele plátno, pripravené k experimentu a robí to možno až príliš dobre.² Potenciál toho bieleho plátna má väčšiu hodnotu, než ten konkrétny obraz ktorý na ňom pristane. Treba mať ten obraz nakreslený? Alebo chceme radšej príslub, potenciál nekončených možností? Vieme plnohodnotnejšie existovať v prostredí, ktoré nevyžaduje, aby sme sa k nemu vzťahovali, nemá požiadavky na to, aby sme prijímali jeho charakter, je dôležité len po tú úroveň, keď ponechávame rámec, ku ktorému vzťahujeme svoju identitu niečomu inému, čo je dôležitejšie než ono? Alebo potrebujeme centrálny bod, slnko okolo ktorého sa otáčame, príslušnosť ku ktorému je našou charakteristikou, ktorá nás odlišuje a definuje? Nie je to tak, že ak sa nemusíme vzťahovať k fyzickej podštate mesta,³ ostáva viac priestoru vzťahovať

2 Banská Stanica – inštalácia veľkorozmernej

grafiky v budove železničnej stanice.

Autor grafiky: The Rodina. Foto: Peter Lényi, 2015.

sa k niečomu inému – k sociálnej skupine, k myšlienkovému hnutiu, k úplne konkrétnym ľuďom a momentom, definovať sa osobitejšie, viac špecificky?

Známý rozhovor pre časopis *Wired* pod názvom *From Bauhaus to Koolhaas*⁴ bol publikovaný v roku 1996. Kým text Generic city je viac poéziou, tento rozhovor je viac prízou. Je civilnejší, Koolhaas sa prispôsobuje formátu a redaktorke. Kritizuje architektonickú obec za to, že svoj repertoár obmedzuje len na pridávanie (a neuvažuje nad nahrádzaním alebo mazaním), sputuje, či je architektúra naozaj taká dôležitá a schopná sama tvoriť nové a či nie je len odrazom kultúry⁵ a napokon, po všetkých strelach do vlastných radov, po protirečivých názoroch, ktoré sa v jeho textoch striedajú,⁶ so smiechom konštatuje, že medzi tým, čo píše a čo reálne robí, stavia je obrovský a oslobodzujúci rozdiel. Podstatné je, že písaniu a stavaniu prisudzuje rovnakú váhu a napriek konfliktom by jedno bez druhého nebolo v súčasnom stave.

Identita sa v rôznych slovníkoch definiuje ako „fakt bytia niekym alebo niečim, čím osoba alebo vec je“,⁷ „kvality osoby alebo skupiny, ktoré ich robia odlišnými od iných“.⁸ Podobným spôsobom je definovaný aj pojem charakter: „odlišovacia povaha niečoho“,⁹ „kvality, ktoré sú zaujímavé a nezvyklé“.¹⁰ Identitu/charakter na prvý pohľad

vnímame ako jednoznačne pozitívnu vlastnosť – Koolhaas sa rozhodol prehodnotiť tento automatický postoj a je ochotný prijať mesto bez identity a bez charakteru ako schodnú cestu. To, či je niečo generické, alebo autentické, závisí v rovnakej miere od pozorovateľa, ako aj od pozorovaného predmetu, závisí to, z akej vzdialenosťi sa dívame. To, čo môže byť vo velkom obraze nudnou kópiou, môže sa pri bližšom skúmaní ukázať ako unikátny systém s autentickou mechanikou v detaile.¹¹

Paralela medzi Koolhaasovým mestom a naším dnešným stredoeurópskym prostredím spočíva v spomínanom vyprázdňovaní identity. Koolhaasovo mesto rástlo rýchlejšie, než je sledovateľné, bolo intenzívne, husté, napriek svojej novosti bolo už stou kópiou a malo byť ešte stokrát zopakované, malo 15 miliónov obyvateľov. Bolo viac dejom, než stavom, viac filmom, než architektúrou. Veľkosťou a živostou je v porovnaní s naším prostredím úplne mimo vnímateľnejší.

Centrá nezávislej kultúry sú inštitúcie, ktoré produkujú a prezentujú súčasnú kultúru, vznikli na súkromnej báze. Sú nečakanými kolonizátormi nechceného hmotného dedičstva, zakladané z občianskych iniciatív, v skromných pomeroch (ale s veľkými ideálmi), fungujú v priestoroch, ktoré boli predtým často dlhodobo nevyužívané: regionálne

3 Periférne centrá – dlhodobý umelecký projekt lokalizovaný v obci Dúbravica – v rámci letnej rezidencie tu bola navrhnutá a zhotovená sauna, čerpajúca materiálovou, tvarovo a remeselné z lokálnych tradícií. Autori návrhu: H3T architekti. Foto: Peter Lényi, 2015.

4 Tabačka Kulturfabrik – bar v rámci najväčšieho kultúrneho centra na Slovensku v budove bývalej tabakovnej továrne. Foto: Peter Lényi, 2015.

Železničné stanice, továrenske haly a podobne. Touto zhodou okolností sa vďaka nim zachovávajú a najmä užívajú budovy, ktoré hovoria o pomeroch, z ktorých sme vyšli často možno ešte viac, než klasické pamiatky – výnimočné, zreštaurované, ale bez živého obsahu. Kultúrne centrá chránia to, čo bolo k dispozícii, bez procesu výberu na základe pamiatkovej hodnoty, bez ohľadu na hodnotenie, len z jednoduchého faktu, že sa to dalo a že je to užitočné.

Centrá nezávislej kultúry zachovávajú a produkujú identitu. Okrem základnej architektonickej roviny – dochovania a užívania pôvodnej stavebnej štruktúry (často prezentovanej vysoko nad bežné pomery), tu vzniká nová identita – v rovine nestavebných druhov umenia. Centrá sú ťažiskom debaty a kumuláciou stretov a výstupov súčasnej umeleckej scény naprieč všetkými žánrami: hudba, film, voľné, výtvarné a muzické umenie. V kontexte mesta, ktorého hlavnou črtou je úžitkovosť a pragmaticosť, vytvárajú nové a nečakané kvality, pridanú hodnotu, stávajú sa nositeľom pokroku v myšlení

a tvoria reflexiu a záznam dnešného stavu spoločnosti. Sú silno lokálne zakotvené – nielen vo fyzickom, ale predovšetkým v spoločenskom prostredí.

Ideálom je prínos, definovanie charakteru, identity a histórie v zmysle, ako načrtáva Goethe, respektívne Nietzsche¹², keď hovoria o tom, čo je zbytočné a čo je nevyhnutné. Nezávislé kultúrne centrá produkujú artikel, ktorý je pre nás potrebný, pokiaľ sa chce spoločnosť aktualizovať a rást. Toto isté sa deje (minimálne by sa malo díať) na akademickej úrovni na vysokých školách, v žurnalistike, vo všetkých stupňoch fungujúcej občianskej spoločnosti. Výhodou centier nezávislej kultúry je, že sa to tu deje rovnako vo fyzickom priestore, ako aj vo virtuálnom a že tu zostáva záznam, odtlačok, že tu vzniká kritická masa, ktorá dáva predpoklad udržateľnosti a udávania smeru aj za ich hranicami.

Autor spracováva dizertačnú prácu na tému *Nezávislé kultúrne centrá* na Fakulte architektúry STU v Bratislave. Školiteľ: doc. Ing. arch. Mária Žitnánská, PhD.

- 1 U nás vyšiel nedávno v českom preklade: KOOLHAAS, Rem: Generické město. In: TICHÁ, Jana: Rem Koolhaas texty. Praha, Zlatý řez 2014.
- 2 Tamže, s. 47: Jaké jsou nevýhody identity a naopak, jaké jsou výhody nepopsaného listu? Co když je tato zdánlivě náhodná – a obvykle s politováním přijímaná – homogenizace ve skutečnosti záměrná, co když je to uvědomělý pohyb od rozdílnosti k podobnosti? Co když jsme svědky globálního osvobozenovacího hnutí pod heslem „prýč s charakterem!“ Co zbývá poté, co se sloupne identita?
- 3 Tamže, s. 47: Identita se odvozuje z fyzické substance, z historického, z kontextu, z reálného, a proto si jaksi nedovedeme představit, že by k ní mohlo přispívat cokoli současného, co sami vytváříme.
- 4 Rozhovor Katrin Heron s Remom Koolhaasom pod názvom From Bauhaus to Koolhaas vyšiel v časopise Wired, 4. júla 1996.
- 5 Tamže: Architektúra nemôže urobiť nič, čo neurobí kultúra. Všetci sa sťažujeme, že sme konfrontovaní s mestskými prostrediami, ktoré sú kompletné podobné. Hovoríme, že chceme vytvárať krásu, identitu, kvalitu, jedinečnosť. A stále, možno je pravda taká, že toto sú mestá, po ktorých túžime. Možno práve ich bezcharakternosť je najlepší kontext pre život. (Preklad: Peter Lényi)
- 6 Tamže: Ľudia môžu obývať hocičo. A môžu sa cítiť mizerne v hocičom a extaticky v hocičom. Ako nad tým viac a viac rozmýšľam, architektúra s tým nemá nič spoločné. Pravdaže, to je naraz oslobodzujúce aj alarmujúce. Ale generické mesto, všeobecný urbánny stav, sa deje všade a iba fakt, že sa to deje v takých enormných množstvách, musí znamenať, že je možné v ňom žiť. (Preklad: Peter Lényi)
- 7 <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/identity>, 20.9.2015
- 8 <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/identity>, 20.9.2015
- 9 <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/character>, 20.9.2015
- 10 <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/character>, 20.9.2015
- 11 V rozhovore HERON, KOOLHAAS: Singapur uspel – za ostatných 40 rokov – v odstraňovaní akýchkoľvek náznakov autenticity. Je to kultúra súčasnosti. A veľa ázijských miest je dnes podobných, zdá sa, že existujú ako kópia, v mnohých prípadoch zlé kópie, západnej architektúry. Ale v skutočnosti, keď sa pozriete bližšie, môžete ich čítať inak – môžete vidieť, napríklad, že tieto kópie sa vyrovňávajú inak s vrstvením a problémami hustoty. (Preklad: Peter Lényi)
- 12 NIETZSCHE, Friedrich: On the Use and Abuse of History for Life, nietzsche.classicauthors.net/abuse/, 20.9.2015: „Mimochodom, opovrhujem všetkým, čo ma len poučuje, bez zvyšovania alebo okamžitého oživovania mojej činnosti.“ to sú Goethovo slová. ... musíme väčšie opovrhovať poučovaním bez životašchopnosti, vedomosťou, ktorá utlmuje aktivitu, a históriou, ako nákladným nadbytkom vedomosti a luxusu, pretože nám chýba, čo je stále najdôležitejšie pre nás a pretože, čo je nadbytočné, je nepriateľské voči tomu, čo je nevyhnutné. ... potrebujeme ju (históriu) pre život a činnosť, nie pre komfortné otočenie sa preč od života a činnosti alebo iba pre glosovanie nad sebeckým životom a nad zbabelým činom. Chceme používať história iba potiaľ, pokiaľ slúži živému.“